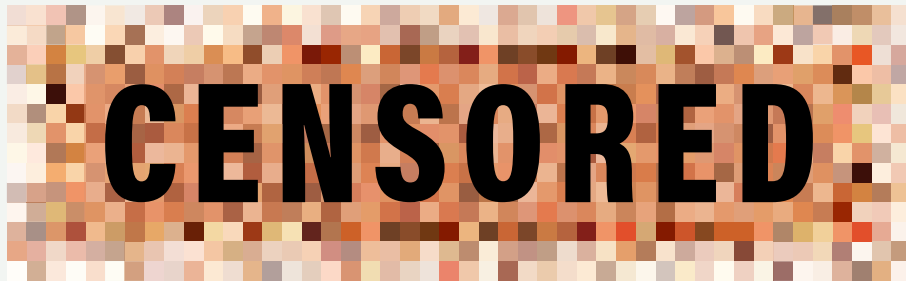

Ολοκληρωμένη Σεξουαλική Εκπαίδευση

Ψηφιακή Τεχνολογία και Σεξουαλικότητα

Πορνογραφία

Μαρία Πατεράκη
MA Gender Studies
Εκπαιδευτικός Β/θμιας
Συντονίστρια Προγραμμάτων Ολοκληρωμένης Σεξουαλικής Εκπαίδευσης

Αυτό το εκπαιδευτικό υλικό έχει δημιουργηθεί με σκοπό τη δωρεάν διάθεσή του μέσα από τον ιστότοπο lifeskills.blog.

Απαγορεύεται κάθε χρήση αυτού του υλικού για κερδοσκοπικούς λόγους.

Κάθε χρήση του υλικού πρέπει να συνοδεύεται από αναφορά στην πηγή του.

2026

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	4
Ένα παλιό νέο	7
Τέχνη ή πορνογραφία;	8
Πορνό ή λαϊκό πανηγύρι;	11
Παιδική ηλικία, παιδική αθωότητα και ηθικός πανικός	13
Ψηφιακή τεχνολογία και πορνογραφία	16
Για το κλείσιμο	21
Σημειώσεις	22

Εισαγωγή

Πόσο εξωφρενικό, αστείο ή απίθανο θα σας φαινόταν αν μαθαίνατε ότι μια ολόκληρη γενιά νεαρών ανδρών στις ΗΠΑ, από το 1940 έως και περίπου μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '70, χρησιμοποιούσε ως πορνογραφικό υλικό φωτογραφίες του καταλόγου μόδας Sears και του εκπαιδευτικού περιοδικού National Geographic; Ο Rea (2001),¹ μεταξύ και άλλων παραδειγμάτων, αναφέρεται στη χρήση των εικόνων αυτών των έντυπων υλικών για σκοπούς σεξουαλικής διέγερσης, αν και ο αρχικός σκοπός της παραγωγής τους δεν ήταν ποτέ αυτός.

Το 2000, η διαφημιστική καμπάνια της εταιρίας Yves Saint Laurent για το άρωμα Orium διχάζει τη Μεγάλη Βρετανία, σύμφωνα με την Attwood (2004).² Απεικονίζει ολόγυμνο, με ανοιχτά τα πόδια και με έκφραση απόλαυσης το τοπ μόντελ της εποχής Sophie Dahl (δείτε τη εικόνα [εδώ](#)) και προκαλεί ένα έντονο δημόσιο ντιμπέιτ. Η διαμάχη για το αν είναι πορνογραφία ή υψηλή τέχνη οδηγεί στη ρυθμιστική απόφαση του περιορισμού της έκθεσής της αποκλειστικά σε περιοδικά μόδας.

Κατά την περίοδο της πανδημίας του COVID-19, δημοφιλής ψηφιακή πλατφόρμα χαρακτηρισμένη ως πορνογραφική, ενσωματώνει μια λειτουργία που θα προκαλέσει έντονες αντιδράσεις από γνωστά μουσεία παγκοσμίως. Όπως μαθαίνουμε από την εκπομπή του Άρη Χατζηστεφάνου "Porn and the City" της σειράς "INFOWAR - Ιστορίες από το Gotham City", η λειτουργία αυτή μεταφέρει την/τον επισκέπτρια/-η σε γνωστά μουσεία του κόσμου προκειμένου να θαυμάσει εμβληματικά έργα τέχνης που αναπαριστούν το γυμνό σώμα και τον έρωτα. Μάλιστα, την "ξενάγηση" αναλαμβάνει γνωστή sex performer της δεκαετίας του '70. Τα μουσεία που συμπεριλαμβάνονται στην εφαρμογή ζητούν την απόσυρσή της και προειδοποιούν με νομικές ενέργειες αν αυτό δε συμβεί. Τελικά, η εφαρμογή αποσύρεται.

Η συζήτηση για το τι είναι πορνό και τι δεν είναι, παραμένει έντονη, αξιακά φορτισμένη και σχεδόν πάντα υπό το πρίσμα του ηθικού πανικού που αναφέρεται στη διαφθορά των παιδιών και των νέων. Ναι, υπάρχει σημαντικός όγκος βιβλιογραφίας που εστιάζει στην αρνητική επιρροή που μπορεί να έχει η κατανάλωση πορνογραφίας στον τρόπο που προσλαμβάνονται ιδέες για τη σεξουαλική δραστηριότητα, τις έμφυλες σχέσεις, τη συναίνεση, την ασφάλεια, την ιδιωτικότητα κ.ά. Τα δεδομένα των ερευνών αυτών χρησιμοποιούνται - ορθώς - για να αναδείξουμε το φαινόμενο της ακούσιας κι εκούσιας έκθεσης παιδιών κι εφήβων στην πορνογραφία, ιδιαίτερα στις μέρες μας που η ψηφιακή τεχνολογία βρίσκεται στην αιχμή της. Ωστόσο, πολλές φορές έχω αναρωτηθεί αν αυτό αρκεί για να πείσουμε κυρίως τα άτομα στην εφηβεία να αποφεύγουν την πορνογραφία.

1. Rea, M. (2001). What Is Pornography. *Noûs*, 35, 118-145. <https://doi.org/10.1111/0029-4624.00290>.

2. ATTWOOD, F. (2004). Pornography and objectification: re-reading "the picture that divided Britain". *Feminist media studies*, 5 (1), 7-19.

Η μονοδιάστατη συζήτηση που επικεντρώνεται στον κίνδυνο και στις συνέπειες, πιστεύω, ότι δε βοηθάει. Αντιθέτως, θεωρώ πως ενισχύει τον ελκυστικό χαρακτήρα και καθιστά την πορνογραφία “ένοχο μυστικό” και “ένοχη απόλαυση”. Υποστηρίζω ότι η αποδόμηση μπορεί να είναι πιο αποτελεσματική από την κινδυνολογία. Και εκεί εστιάζω τα όσα θα διαβάσετε σε αυτό το μικρό βιβλίο. Κατά την άποψή μου, η αποδόμηση μπορεί να έρθει αν δούμε και σκεφτούμε την πορνογραφία συνδεδεμένη και με άλλες ιδέες και όχι αποκλειστικά με την ηθική και τον κίνδυνο. Ναι, οπωσδήποτε πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη μας την αρνητική επιρροή της πορνογραφίας, ιδιαίτερα στην ελληνική συνθήκη όπου απουσιάζει η Ολοκληρωμένη Σεξουαλική Εκπαίδευση από το σχολείο (με υπευθυνότητα, επιστημοσύνη και σοβαρότητα) και μια τέτοια συζήτηση απουσιάζει και από τις περισσότερες οικογένειες με παιδιά/έφηβες-ους. Όμως, καμιά όψη αυτής της συζήτησης δεν χρειάζεται να θεωρείται περισσότερο ή λιγότερο σημαντική. Είναι εξίσου σημαντικό να μιλήσουμε με τους νέους ανθρώπους για τα παραπλανητικά μηνύματα της πορνογραφίας όσο είναι σημαντικό να μιλήσουμε και την πορνογραφία ως πολιτισμική βιομηχανία που συνδιαμορφώνει την οικονομία και αλληλεπιδρά με τις τρέχουσες συνθήκες του πολιτισμού και της τεχνολογίας. Είναι εξίσου σημαντικό να αναφερθούμε στο πώς μπορεί να ενισχύει τη βίαιη συμπεριφορά προς τις γυναίκες, όσο είναι σημαντικό να μιλήσουμε για το πώς η ψηφιακή τεχνολογία έχει επιδράσει στην ορατότητα των sex performers ως υποκείμενα με πολλαπλές κοινωνικές ταυτότητες και όχι απλώς ως “ανήθικα”, “προβληματικά” και “διαταραγμένα” σεξουαλικά αντικείμενα.

Η διαφορά της σεξουαλικής εκπαίδευσης γενικώς, από την Ολοκληρωμένη Σεξουαλική Εκπαίδευση (Comprehensive Sexuality Education, CSE) είναι ότι η προσέγγιση της δεύτερης είναι ολιστική και ένας από τους στόχους της είναι η ανάπτυξη κριτικής σκέψης στα ωφελούμενα άτομα. Ο τρόπος με τον οποίο επιδιώκω να αναφερθώ στην πορνογραφία εδώ, ανταποκρίνεται στην ολιστική προσέγγιση, αλλά προσφέρει και εργαλεία που μπορούν να βοηθήσουν τα ενήλικα άτομα που θέλουν να ξεκινήσουν τη συζήτηση αυτή, να σκεφτούν κριτικά το θέμα.

Όπως για κάθε άλλο θέμα που συνδέεται με την ανθρώπινη σεξουαλικότητα, όπως εννοιολογείται αυτή σήμερα, χρειάζεται να ξεκινήσουμε από μας. Θα είμαστε πιο αποτελεσματικές/-οι αν απελευθερωθούμε από το σύνδρομο της σοφής κουκουβάγιας. Θα μπορέσουμε να αποκτήσουμε περισσότερη επίγνωση εαυτού, θα μπορέσουμε να αξιολογήσουμε τις γνώσεις που ήδη έχουμε για ένα θέμα, θα έχουμε περισσότερες πιθανότητες να διαχωρίσουμε τι είναι προσωπική άποψη, αξιολογική κρίση και τι ερευνητικό δεδομένο και θα γίνουμε πιο ανοιχτές/-οι στον αναστοχασμό, πιο δεκτικές/-οι στη συζήτηση και ίσως στην αναθεώρηση. Γιατί αυτό το κλίμα θέλουμε να δημιουργήσουμε με τα ωφελούμενα πρόσωπα, αν πούμε ότι θα προσεγγίσουμε την κατανάλωση πορνογραφίας από την οπτική της ΟΣΕ.

Θέλουμε να ενισχύσουμε το διάλογο, την ανάδειξη των εμπειριών και των μοναδικών οπτικών, την αλληλοεκπαίδευση και τη ρεαλιστική αντιμετώπιση των ζητημάτων που αναγνωρίζονται ως μια από τις όψεις της ανθρώπινης σεξουαλικότητας.

Ένα παλιό νέο

Υπεραπλουστευμένες κοινές απόψεις γύρω από το πόσο σεξουαλικοποιημένη είναι η εποχή μας και για το πόσο αθώες ήταν οι εποχές κάποτε, αγνοούν ότι σεξουαλικές αναπαραστάσεις και αφηγήσεις που εξέφραζαν τη σεξουαλική απόλαυση κι επιθυμία υπήρχαν από τις εποχές για τις οποίες διαθέτουμε ερευνητικά δεδομένα. Σχέδια, αντικείμενα και κείμενα που έχουν βρεθεί σε διάφορες περιοχές παγκοσμίως και χρονολογούνται ακόμα κι από την Εποχή των Παγετώνων (Mcconahay, 1988),³ φανερώνουν ότι καμιά εποχή δεν ήταν “αθώα”, δηλαδή απαλλαγμένη από την ανάγκη έκφρασης και αναζήτησης της σεξουαλικής απόλαυσης, επιθυμίας και φαντασίωσης. Ο ισχυρισμός αυτός επιβεβαιώνεται και από τον Clarke (2013),⁴ ο οποίος αναφέρεται επιπλέον και στη γέννηση του όρου “πορνογραφία”. Αν και ο “πορνογράφος” ήταν ο συγγραφέας που στην Αρχαία Ελλάδα έγραφε για διάσημες και φτασμένες σεξεργάτριες της εποχής, ο όρος “πορνογραφία” γεννήθηκε από τον Γερμανό ακαδημαϊκό Karl Otfried Müller (1852). Ο Müller άλλαξε το αρχικό νόημα και το συνέδεσε με τη λέξη “άσεμνο”. Ο όρος εμφανίζεται για πρώτη φορά στο Oxford English Dictionary μόλις το 1909 ως περιγραφή της σεξεργασίας σε σχέση με τη δημόσια υγεία, αλλά και με έναν δεύτερο ορισμό που μοιάζει με τον δικό μας: «η έκφραση ή η αναφορά σε άσεμνα ή ανήθικα θέματα στη λογοτεχνία ή την τέχνη».

Θα δούμε και πιο κάτω ότι ένα από τα βασικά στοιχεία που συγκροτούν την έννοια της πορνογραφίας είναι οι αξιολογικές κρίσεις. Η προβολή ιδεών όπως η σεμνότητα και η ηθική, φαίνεται ότι συνυφαίνουν το ποια αναπαράσταση ή και περιγραφή θεωρούμε πορνογραφία. Μια γρήγορη ματιά στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία για την εννοιολόγηση της πορνογραφίας, αποκαλύπτει ότι το τι ορίζεται ως πορνογραφία παραμένει ένα δύσκολο φιλοσοφικό ερώτημα πολλά χρόνια τώρα. Αν λάβουμε υπόψη μας και το γεγονός ότι για περισσότερο από 20 χρόνια οι σεξουαλικές αναπαραστάσεις και αφηγήσεις διαμεσολαβούνται από την ψηφιακή τεχνολογία, το πρόβλημα της εννοιολόγησης γίνεται ακόμα πιο πολύπλοκο.

Ο Πάνας δεισδύει σε μια θηλυκή κατσίκα. Γλυπτό που ανακαλύφθηκε το 1752.

3 . Mcconahay, J. (1988). Pornography: The Symbolic Politics of Fantasy. *Law and contemporary problems*, 51, 31-69.

4 . Clarke, J.R. (2013). Before Pornography: Sexual Representation in Ancient Roman Visual Culture. In: Maes, H. (eds) *Pornographic Art and the Aesthetics of Pornography*. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9781137367938_8

Τέχνη ή πορνογραφία;

Τα δίπολα είναι ένα εύπεπτο μοτίβο αντίληψης της ζωής. Είναι πολύ εύκολο να αντιλαμβανόμαστε τα πράγματα με όρους καλού και κακού, ηθικού και ανήθικου, ακίνδυνου και επικίνδυνου. Ωστόσο, η ίδια η ζωή μέσα από την καθημερινή εμπειρία, μάς φανερώνει ότι ο κόσμος γύρω μας και ο τρόπος της ανθρώπινης δράσης είναι πολύπλοκος και δύσκολα μπορεί να ερμηνευτεί μέσα από απόλυτα δίπολα. Δίπολο σημαίνει αντιθετικότητα. Ό,τι είναι ο ένας πόλος δε μπορεί να είναι ο άλλος, γιατί ο κάθε ένας συγκροτείται από συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Ένα τυπικό παράδειγμα διπόλου που η αμφισβήτησή του ταραίζει πολύ κόσμο, είναι το φύλο. Μαθαίνουμε το φύλο ως δίπολο, μέσα από την πρόσληψή του ως αντιθετική κατάσταση. Τα αγόρια δεν κλαίνε, γιατί αυτό είναι κάτι που κάνουν τα κορίτσια. Αυτό, δεν λέει μόνον τι κάνουν (ή αναμένεται να κάνουν) τα κορίτσια, αλλά και τι κάνουν (ή αναμένεται να κάνουν) και τα αγόρια (περισσότερα για την προσέγγιση του φύλου στο πλαίσιο της ΟΣΕ μπορείτε να βρείτε [εδώ](#)). Όμως συμβαίνει και κάτι άλλο με τα δίπολα. Δεν τα κατασκευάζουμε μόνο με διάθεση διχοτόμησης και διάκρισης, αλλά και με πρόθεση ιεράρχησης.

Ας εστιάσουμε, όμως, στο θέμα μας: πορνογραφία/μη πορνογραφία. Το φιλοσοφικό αυτό ερώτημα (όχι, η χρήση της λέξης “φιλοσοφικό” δεν έγινε εκ παραδρομής) έχει απασχολήσει πολύ κόσμο της διάνοησης που δραστηριοποιείται στον ακαδημαϊκό χώρο. Ένα βασικό στοιχείο κριτικής είναι ότι η συζήτηση για το τι είναι πορνογραφία και τι όχι, γίνεται με όρους άσπρου/μαύρου. Το θεμελιώδες φίλτρο αξιολόγησης είναι το πόσο η αναπαράσταση ή η αφήγηση παραπέμπει στο ανθρώπινο ή στο ζώδες. Από τότε που η ανθρώπινη σεξουαλικότητα άρχισε να κινητοποιεί τους ανθρώπους (τους άνδρες ανθρώπους για την ακρίβεια) της διάνοησης, εκεί κάπου προς το τέλος του 19ου αιώνα, να γράψουν γι’ αυτή, να την εννοιολογήσουν, να την περιγράψουν και - προφανώς - να την οριοθετήσουν, η βασική διάκριση του ανθρώπινου από το ζώδες υπήρξε πρωταγωνίστρια. Ισχυρό παράδειγμα είναι ένα από τα πρώτα επιστημονικά συγγράμματα, το 1886, με τίτλο “Psychopathia Sexualis”, του Richard Freiherr von Krafft-Ebing, το οποίο αναφέρεται στη σεξουαλική παθολογία. Από την πρώτη κιόλας παράγραφο του πρώτου κεφαλαίου διαχωρίζει την υγιή σεξουαλικότητα (αναφέρεται στη σεξουαλική επιθυμία σε σχέση με τη σεξουαλική δραστηριότητα) με τη μη υγιή σεξουαλικότητα, συγκρίνοντας τον άνθρωπο με το ζώο. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρει:

“Ο άνθρωπος τοποθετεί τον εαυτό του στο ίδιο επίπεδο με τα ζώα αν επιδιώκει μόνο την ικανοποίηση της σφοδρής επιθυμίας, αλλά ανυψώνει την ανώτερη θέση του όταν, περιορίζοντας την ζωώδη επιθυμία, συνδυάζει με τις σεξουαλικές λειτουργίες ιδέες ηθικής, μεγαλείου και ομορφιάς.”

Το δίπολο άνθρωπος/ζώο αναφορικά με τη σεξουαλική δραστηριότητα έρχεται από τους “σοφούς” της εποχής όχι μόνον για να ρυθμίσει την ανθρώπινη σεξουαλική επιθυμία, απόλαυση και δραστηριότητα, αλλά για να ιεραρχήσει τον άνθρωπο και το ζώο, βάσει πολιτισμικών ερμηνειών της εποχής γύρω από το σεξ ως πράξη.

Ένας από τους πιο επιδραστικούς κοινωνικούς επιστήμονες του 20ου αιώνα, ο Michel Foucault, στο έργο του με τίτλο “Η Ιστορία της Σεξουαλικότητας Τόμος 1: Βούληση για Γνώση” (1976), αναφέρει ότι κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα, το σεξ συζητούνταν πολύ, σε βαθμό που μετατράπηκε σε αντικείμενο επιστημονικής έρευνας. Μια σύνθετη επιστημονική συζήτηση ξεκίνησε γύρω από τη σεξουαλικότητα, η οποία οδήγησε στην αναγνώριση συγκεκριμένων παθολογιών (ή τύπων διαταραχής), όπως η ομοφυλοφιλία, η υστερική γυναίκα ή το παιδί που αυνανίζεται. Αυτές οι πληροφορίες μετά χρησιμοποιήθηκαν για την καθιέρωση όρων και θεωριών γύρω από την κανονική και μη κανονική συμπεριφορά και, ακολούθως, για τη δημιουργία νόμων ρύθμισης της σεξουαλικότητας (Dini & Briganti, 2017)⁵. Ο Κώστας Γιαννακόπουλος, στο βιβλίο του “Ανδρικές ομοερωτικές σχέσεις στη μεταπολεμική Ελλάδα” (2024), αναφέρεται στο διαδεδομένο αφήγημα του ανδρικού σεξουαλικού ενστίκτου που καθιστά την ανδρική σεξουαλική επιθυμία ανεξέλεγκτη και δικαιολογεί από ομοερωτικές συμπεριφορές έως βιασμούς. Ο έλλογος εαυτός οριοθετείται από τη μέση κι επάνω και είναι αυτός που μας ξεχωρίζει από τα ζώα, ενώ από τη μέση και κάτω βρίσκεται η έδρα του σεξουαλικού σώματος, το οποίο πολύ συχνά δεν τιθασεύεται. Για τον συγγραφέα, το σεξουαλικό ένστικτο αποτελεί στρατηγική πρόσβασης πολλών ανδρών στην “αρρενωπή ομοφυλοφιλία” (“αρρενωπή ομοφυλοφιλία” θεωρείται η λεγόμενη ενεργητική/top ομοερωτική συμπεριφορά που ακόμα και σήμερα θεωρείται πιο αποδεκτή από τη λεγόμενη παθητική/bottom, επειδή στο δίπολο άνδρας/γυναίκα θεωρείται “φυσική” κατάσταση ο άνδρας να είναι αυτός που διεισδύει και η γυναίκα αυτή που δέχεται τη διείσδυση)

Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να ισχυριστούμε ότι “με το καλημέρα σας” η ανθρώπινη σεξουαλικότητα συζητήθηκε, θεωρητικοποιήθηκε, και νοηματοδοτήθηκε με μπόλικες αξιολογικές κρίσεις στο κλίμα της εποχής (βικτωριανή περίοδος), με διάθεση ιεραρχικής ταξινόμησης και με μια έντονη και αγωνιώδη αναφορά στο διαχωρισμό ανθρώπου και ζώου. Οι αφηγήσεις αυτές έχουν τη θέση τους ακόμα και στις μέρες μας, με έντονο έμφυλο χαρακτήρα (δεν είναι λίγοι οι άνθρωποι γύρω μας που θεωρούν ότι οι άνδρες έχουν “από τη φύση τους” περισσότερη επιθυμία για σεξουαλική δραστηριότητα, συγκριτικά με τις γυναίκες).

Όλα τα παραπάνω έχουν τη σημασία τους στη συζήτηση γύρω από τη δυσκολία του να ορίσουμε τι σημαίνει πορνογραφία και ποιες αναπαραστάσεις, αντικείμενα, κείμενα και αφηγήσεις μπορούν να χαρακτηριστούν ως πορνογραφικά. Ακριβώς επειδή η σεξουαλική δραστηριότητα, η σεξουαλική απόλαυση κι επιθυμία και το ανθρώπινο σώμα

φέρουν έντονα αξιακά φορτία. Στην υπάρχουσα βιβλιογραφία, σύμφωνα με τον Maes (2012)⁶, διακρίνονται περίπου τέσσερα κριτήρια βάσει των οποίων μια αναπαράσταση θεωρείται τέχνη ή πορνογραφία. Το περιεχόμενο της αναπαράστασης, το ηθικό κύρος, η καλλιτεχνική ποιότητα και την αναμενόμενη αντίδραση. Έτσι, η τέχνη παρουσιάζει την επιθυμία ως ανθρώπινη εμπειρία που εντάσσεται στο πρόσωπο, δηλαδή φιλτράρεται μέσα από τον έλλογο εαυτό και βιώνεται εγκεφαλικά. Από την άλλη, η πορνογραφία παρουσιάζεται ως καθαρά βιολογική ορμή στην οποία συμμετέχει ο άλογος εαυτός, δηλαδή το σώμα από τη μέση και κάτω.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι τελικά τα όρια της πορνογραφίας και της τέχνης, κυρίως, διαμορφώνονται στη βάση μιας βαθιά εδραιωμένης αντίληψης γύρω από τη σεξουαλική επιθυμία και τη σεξουαλική απόλαυση και γύρω από τη διαρκή ανάγκη ρύθμισής της. Επιπλέον, θα μπορούσαμε να πούμε ότι σε μια εποχή όπου η ψηφιακή τεχνολογία έχει διευκολύνει σημαντικά τους τρόπους παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης σεξουαλικού περιεχομένου, η πορνογραφία ίσως είναι περισσότερο από ποτέ άλλοτε προϊόν της ποπ κουλτούρας. Δηλαδή, απευθύνεται σε ένα ευρύτερο κοινό προς κατανάλωση, κυρίως για λόγους που συνδέονται με τη σεξουαλική διέγερση. Επομένως, μια ακόμα διάκριση μεταξύ τέχνης και πορνογραφίας μπορεί να είναι η φιλοδοξία που έχει κάποιο πολιτισμικό προϊόν που αναπαριστά γυμνό σώμα ή και σεξουαλική πράξη. Ακόμα και η χρηματική του αξία ή και η ποσότητα του προϊόντος μπορεί να αποτελέσει κριτήριο ταξινόμησης ενός προϊόντος σε τέχνη ή πορνογραφία.

Από αυτή την κριτική συζήτηση δε θα μπορούσε να λείπει η αναφορά στο ρόλο που έχουν νομικές ρυθμίσεις γύρω από την παραγωγή, διάθεση και διανομή προϊόντων που αναπαριστούν γυμνό σώμα και σεξουαλική δραστηριότητα. Γί' αυτά που ταξινομούνται ως πορνογραφία ισχύουν άλλες νομικές ρυθμίσεις από εκείνα που ταξινομούνται ως έργα τέχνης. Έτσι, η αναπαράσταση ενός γυμνού σώματος που φιλοξενείται σε ένα μουσείο αναγνωρίζεται ως τέχνη και είναι προσβάσιμο από άτομα κάθε ηλικίας, ενώ η ίδια αναπαράσταση σε μια ψηφιακή πλατφόρμα που χαρακτηρίζεται ως πορνογραφική, οφείλει να έχει σχετικές ειδοποιήσεις για την καταλληλότητα της ηλικίας των ατόμων που την επισκέπτονται. Άρα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι και το μέσο που χρησιμοποιείται και οι νομικές ρυθμίσεις που πλαισιώνουν τη φιλοξενία/έκθεση/διάθεση/προώθηση του προϊόντος, με έναν τρόπο συνυφαίνει το πώς γίνεται αντιληπτή η τέχνη σε σχέση με την πορνογραφία.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η έννοια της πορνογραφίας κατασκευάζεται μέσα από μοτίβα προσωπικών αξιολογικών κρίσεων και αξιών και μέσα από μια συνεχή διαπραγμάτευση στο χώρο και στο χρόνο. Ας εστιάσουμε, όμως, λίγο περισσότερο στην ελληνική λαϊκή κουλτούρα για να διαπιστώσουμε ξανά ότι τα όρια της έννοιας της πορνογραφίας διευρύνονται υπό συνθήκες.

Πορνό ή λαϊκό πανηγύρι;

Τα πράσα αναγνωρίζονται ως θρεπτικά λαχανικά, αν μιλήσουμε γι' αυτά μέσα από ένα πλαίσιο που αναφέρεται στη διατήρηση της υγείας μέσα από τη διατροφή. Αν φέρουμε πράσα στο τραπέζι της Καθαρής Δευτέρας, το πιθανότερο είναι να σκεφτούμε πως αυτό συμβολίζει τις παραδοσιακές διατροφικές συνήθειες της ημέρας και την έναρξη της νηστείας της Σαρακοστής. Αν κάποια Καθαρά Δευτέρα προς το τέλος του 19ου αιώνα τοποθετήσουμε πράσα στα χέρια λαϊκών ανδρών, αποκτούν έναν άλλο συμβολισμό, αυτόν του πέους σε στύση (Potamianos, 2024), παρά την έναρξη της Σαρακοστής ή την αξία της υγιεινής διατροφής, καθώς η συγκεκριμένη αναπαράσταση συγκροτούσε τους συμβολισμούς και τα τελετουργικά των λαϊκών εορτασμών της ημέρας. Παρόμοιες αναπαραστάσεις, αντικείμενα και τελετουργικά συναντάμε και σήμερα μέσα από έθιμα που διατηρούνται σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Ένα από τα πιο δημοφιλή εορταστικά έθιμα την περίοδο των Αποκριών είναι το Μπουρανί (ή "Η Γιορτή του Φαλλού") στον Τύρναβο. Κατά τη διάρκεια αυτών των εορτασμών, οι κοινωνικοί κανόνες αλλάζουν, η λεκτική επικοινωνία ανάμεσα στις/στους συμμετέχουσες/-οντες

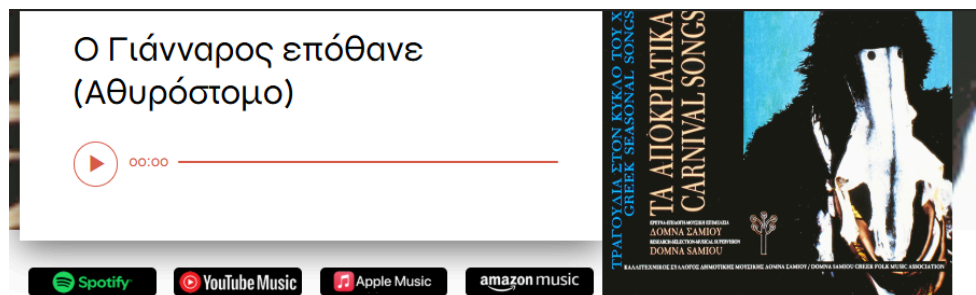

Προϊόντα που πωλούνται στο πλαίσιο της γιορτής του φαλλού

αλλάζει και η σεξουαλική γλώσσα θεωρείται σχεδόν απαραίτητη για να συμπληρώσει το χαρακτήρα της ατμόσφαιρας. Οι αναπαραστάσεις, η γλώσσα και τα αντικείμενα εξυμνούν τον ερχομό της άνοιξης και τη γονιμότητα μέσω ενός κεντρικού συμβόλου που είναι ο φαλλός (πέος σε στύση). Και πάλι, εδώ, η επίκληση στην ανάγκη διατήρησης της σχέσης του σήμερα με το χθες, αυτή της τιμής στις παραδόσεις και στα έθιμα ενός τόπου, δικαιολογεί τις "άσεμνες" συμπεριφορές, εικόνες και την "απρεπή" επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων κάθε φύλου.

Εκτός από τις αναπαραστάσεις του γυμνού σώματος και αυτές που εκφράζουν σεξουαλική δραστηριότητα, επιθυμία κι απόλαυση, ανάλογο χαρακτήρα μπορούμε να βρούμε και σε στίχους τραγουδιών. Στον ιστότοπο του Καλλιτεχνικού Συλλόγου Δημοτικής Μουσικής "Δόμνα Σαμίου", βρίσκουμε τον κατάλογο με τα "αθυρόστομα" (όπως αναφέρονται) τραγούδια που ερμήνευσε

η τραγουδίστρια στην πορεία της καριέρας της. Αν και η Δόμνα Σαμίου έχει πλούσιο ρεπερτόριο το οποίο αυτονόητα χαρακτηρίζεται ως “κατάλληλο”, παράλληλα, συνδέεται και με ένα είδος παραδοσιακού τραγουδιού που χαρακτηρίζεται ως “ακατάλληλο”. Τα “αθυρόστομα” παραδοσιακά τραγούδια περιγράφουν σεξουαλικές πράξεις ταμπού, όπως αυτές μεταξύ συγγενών και χαλούν το αφήγημα της αγνότητας ανθρώπων όπως οι μοναχές. Για να μπορέσουμε να διαβάσουμε τους στίχους αυτών των τραγουδιών και να τα ακούσουμε, θα πρέπει να δηλώσουμε ότι είμαστε άνω των 18 ετών, όπως θα διαπιστώσετε αν πατήσετε το σύνδεσμο που δίνεται παραπάνω. Οι ρυθμίσεις αυτές που συνοδεύουν κάθε αναπαράσταση, αντικείμενο και κείμενο που αξιολογείται ως πορνογραφικό έρχονται να προστατεύσουν την παιδική αθωότητα από την έκθεσή της σε ένα τέτοιο περιεχόμενο. Στην επόμενη παράγραφο θα δούμε συνοπτικά πώς η κατασκευή της παιδικής ηλικίας και της παιδικής προστασίας συνδέθηκε με τον ηθικό πανικό που συνήθως χρωματίζει τη συζήτηση για την πορνογραφία.

Στίχοι

Ο Γιάνναρος, ε, μπουμ, μπουμ, μπουμ, ο Γιάνναρος επόθανε,
ο Γιάνναρος επόθανε κι άφησε διαθήκη, του διαβόλ' ο γιος,
κι άφησε διαθήκη:

Να μη τον θάψουν σ' εκκλησιά, μήτε σε μοναστήρι,
μονάχα να τον θάψουσι πάνω σε σταυροδρόμι,
ν' αφήσουν και την πούτσα του τρεις πιθαμές απάνω,
για να περνά ο βασιλιάς να δένει τ' άλογό του.
Τρεις καλογριές τ' ακούσασι και πάν' να τονε (δ)ούσι,
η πρώτη φέρνει το κερί κι η άλλη το λιβάνι,
κι η τρίτη ξεβρακώνεται να πιά' να κάτσει απάνω.

Προέλευση: Δωδεκάνησα   Τόπος: Κάρπαθος   Ταξινόμηση: Αθυρόστομο, Αποκριάτικο
Ρυθμός: 4σημος   Διάρκεια: 03:48

Αθυρόστομο τραγούδι που ερμηνεύει η Δόμνα Σαμίου

Παιδική ηλικία, παιδική αθωότητα και ηθικός πανικός

Αν σε μια καθημερινή συναναστροφή λέγαμε ότι η παιδική ηλικία δεν είναι μια φυσική κατάσταση αλλά μια κοινωνική κατασκευή, είναι πολύ πιθανό να μας κοιτούσαν με μισό μάτι και να αμφισβητούσαν την αγάπη μας για τα παιδιά. Όπως και άλλες κοινωνικές κατηγορίες (π.χ. το φύλο) η παιδική ηλικία είναι μια πολιτισμικά και ιστορικά διαμορφωμένη ιδέα που επηρεάζεται (και αυτή) από τις αλλαγές που συντελούνται στις ανθρώπινες κοινωνίες. Από αυτή την οπτική, η παιδική ηλικία συγκροτείται από τις αναπαραστάσεις, τις αφηγήσεις και τον τρόπο που οι ενήλικες τη φαντάζονται και την επικοινωνούν.

Αν κάνουμε μια σύντομη βόλτα πίσω στο χρόνο θα δούμε ότι το παιδί που αντιμετωπίζεται ως μελλοντικό ενήλικο άτομο και άρα χρειάζεται προστασία και διαμόρφωση, αρχίζει σιγά-σιγά να συγκροτείται από την περίοδο της πρώιμης βιομηχανικής εποχής. Κατά τον 20ο αιώνα φαίνεται να εδραιώνεται πιο δυναμικά η σύγχρονη αντίληψη για την παιδική αθωότητα, ευαλωτότητα και προστασία από την αυθαίρετη άσκηση εξουσίας των ενηλίκων σε βάρος των παιδιών.

Παράλληλα, η παιδική ηλικία (σύμφωνα με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, παιδί θεωρείται κάθε άτομο κάτω των 18 ετών) συχνά αντιμετωπίζεται ως “πηγή προβλημάτων” (Khan & Saltmarsh, 2011)⁸, καθώς τα παιδιά αναγνωρίζονται ως δρώντα υποκείμενα, με ό,τι μπορεί να συνεπάγεται αυτό μέσα από την ενήλικη αντίληψη. Έτσι, ο κόσμος των ενηλίκων, μέσα από θεσμούς, νόμους και επιστημονικούς οργανισμούς μελετά και ρυθμίζει το περιεχόμενο του πλαισίου της παιδικής ηλικίας, ανάλογα με τα χαρακτηριστικά κάθε χρονικής περιόδου.

Ένα από αυτά που περιγράφεται ως διαρκής ανησυχία είναι η διατήρηση της παιδικής αθωότητας και η προστασία της από ερεθίσματα που θα την καταργήσουν και θα τη λερώσουν. Κυρίαρχες σχετικές ανησυχίες είναι η έκθεση των παιδιών στην πορνογραφία, σε ΛΟΑΤΚΙ άτομα και σε συζητήσεις γύρω από τη σεξουαλικότητα. Από τη σκοπιά της κοινωνικής κατασκευής, η έννοια της παιδικής προστασίας κατασκευάζεται λογοθετικά. Όταν αναφερόμαστε σε αυτή χρησιμοποιούμε ήδη μια γλώσσα που καθορίζει τι είναι σωστό και τι όχι και ποιες πρακτικές είναι κατάλληλες και ποιες όχι (D’Cruz, 2004)⁹. Επομένως, για την “ευαλωτότητα”, τον “κίνδυνο”, την “αθωότητα” και άλλες παρόμοιες έννοιες που συγκροτούν την έννοια της παιδικής προστασίας ορίζονται ως κατάλληλες, πρακτικές όπως η απαγόρευση, ο περιορισμός και η αποφυγή κριτικής συζήτησης.

Ας δούμε τη σύνδεση της παιδικής ηλικίας με τη σεξουαλικότητα και το λόγο (discourse) γύρω από την προστασία της παιδικής αθωότητας, αλλά και τον ηθικό πανικό που ευνοείται από αυτόν. Η ανάπτυξη των μέσων αρκετές φορές έχει θεωρηθεί απειλή προς την παιδική αθωότητα, πολύ πριν την εμφάνιση του διαδικτύου. Από την εποχή που η παιδική ηλικία άρχισε να θεωρείται μια

8 . Khan, U., & Saltmarsh, S. (2011). Childhood in Literature, Media and Popular Culture. *Global Studies of Childhood*, 1, 267 - 270. .

9 . D’Cruz, H. (2004). The Social Construction of Child Maltreatment. *Journal of Social Work*, 4, 123 - 99. <https://doi.org/10.1177/1468017304042423>.

ξεχωριστή περίοδος στη ζωή του ανθρώπου με ξεχωριστά δικαιώματα, ξεκίνησε η έντονη ανησυχία για το πώς μπορεί να επιδρούν προϊόντα της ποπ κουλτούρας στην αγνότητα της παιδικής ηλικίας. Για παράδειγμα, κατά τον 19ο αιώνα, για τα έργα του Σαίξπηρ υπήρχε έντονη η ανησυχία σχετικά με το πόσο θα μπορούσαν να διαφθείρουν τα νέα κορίτσια. Αργότερα, η τηλεόραση γινόταν αντιληπτή ως η αιτία “αφανισμού της παιδικής ηλικίας”, καθώς μέσα από αυτή τα παιδιά ερχόντουσαν σε επαφή με πληροφορίες σχετικές με τη σεξουαλικότητα (Tsaliki, 2023).¹⁰

Ο John Harvey Kellogg (αυτός με τα περίφημα δημητριακά πρωινού Kellogg’s Corn Flakes), ως “ειδικός” μιας περιόδου που τοποθετείται στα τέλη του 19ου αιώνα, έγραψε το βιβλίο με τίτλο Plain Facts about Sexual Life, και μεταξύ άλλων προειδοποιούσε τους γονείς για την πρόωρη αρνητική επίδραση της σεξουαλικότητας στην αγνότητα των παιδιών. Ισχυριζόταν ότι τα παιδιά γεννιούνται αγνά αλλά είναι ευάλωτα σε επιρροές που διαφθείρουν και αν εκτεθούν σε “σατανικές παρέες”, σεξουαλικές σκέψεις θα θολώσουν το μυαλό τους και θα τα οδηγήσουν σε απεχθείς πράξεις (Egan & Hawkes, 2008).¹¹ Οι απεχθείς πράξεις στις οποίες αναφέρεται ο Kellogg είναι ο αυνανισμός. Και βεβαίως, δε μπορούμε να αγνοήσουμε την έμφυλη διάκριση που μπορεί να μην διατυπώνεται ρητά αλλά εννοείται, καθώς η ανδρική σεξουαλικότητα και σεξουαλική επιθυμία γινόταν αντιληπτή ως η μόνη υπαρκτή και βιολογικά υπαγορευμένη. Ο Kellogg αφενός αναφέρεται στην ιδέα της “αγνότητας” με ουσιοκρατικό χαρακτήρα και αφετέρου προβάλλει και αυτός την ιδέα της ηθικής πάνω σε οτιδήποτε έχει να κάνει με τη σεξουαλική δραστηριότητα. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, αυτός ήταν ο επιστημονικός λόγος της εποχής, ο λόγος της εξουσίας που ρύθμιζε το νόημα γύρω από τη σεξουαλικότητα και τη σεξουαλική επιθυμία. Επιπλέον, έχει σημασία να επισημανθεί ότι η παιδική κατάσταση γινόταν αντιληπτή ως παθητική. Με άλλα λόγια, από την ενήλικη ματιά της εποχής, τα παιδιά ήταν πλάσματα που δε μπορούσαν να έχουν αντίληψη και κρίση, δε μπορούσαν να έχουν κανένα βαθμό αυτονομίας και συνεπώς δε μπορούσαν να έχουν άποψη. Το παιδί ως “ενεργό υποκείμενο”, δηλαδή ως άτομο που έχει συνείδηση, ικανότητα λήψης αποφάσεων, αυτονομία, εμπειρίες και κοινωνικές ταυτότητες, αναγνωρίστηκε αρκετά αργότερα και μόλις τον προηγούμενο αιώνα. Άλλωστε, η προσέγγιση της Ολοκληρωμένης Σεξουαλικής Εκπαίδευσης βασίζεται και την αναγνώριση των παιδιών (ατόμων κάτω των 18 ετών) ως δρώντα υποκείμενα που συμμετέχουν ενεργά στην εκπαίδευσή τους.

Πενήντα χρόνια μετά το εγχειρίδιο του Kellogg, μέσα στο ευρύτερο κλίμα της εποχής που ερωτικοποιεί το γαμήλιο σεξ και το αποσυνδέει από την αναπαραγωγή (Herzog, 2011),¹² ένα άλλο εγχειρίδιο με τίτλο Sex Education: A Guide for Teachers and Parents έρχεται να κανονικοποιήσει ό,τι είχε δαιμονοποιηθεί στο παρελθόν. Η σεξουαλικότητα αναφέρεται ως “φυσικό ένστικτο”, μια σωματική παρόρμηση που δεν ελέγχεται από τη συνειδητή σκέψη και η συμβουλή προς τους γονείς είναι να μην προκαλέσουν αγχώδη

10 . (2023). Investigating Young People’s Sexual Cultures. Taylor & Francis.

11 . Egan, R., & Hawkes, G. (2008). Imperiled and Perilous: Exploring the History of Childhood Sexuality. *Journal of Historical Sociology*, 21, 355-367. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6443.2008.00341.x>

12 . Herzog, D. (2011). *Sexuality in Europe: A Twentieth-Century History*. Cambridge: Cambridge University Press.

συναισθήματα στο παιδί τους (στο αγόρι τους δηλαδή) γύρω από αυτό, επειδή αυτός είναι ο μόνος σίγουρος δρόμος να το οδηγήσουν στη μονογαμία και τελικά στην αναπαραγωγή. Αν οι γονείς αποτύχουν, τότε το παιδί τους μπορεί να οδηγηθεί στη νεύρωση, στο διαζύγιο και σε “παρεκκλίνουσες” συμπεριφορές όπως η ομοφυλοφιλία. Σύμφωνα με την ανάλυση των Egan & Hawkes (2008), οι αφηγήσεις των συγγραφέων των δύο εγχειριδίων για την παιδική ηλικία και τη σεξουαλικότητα δε διαφέρουν ιδιαίτερα ως προς το κεντρικό μήνυμα και δημιουργούν ένα παράδοξο. Ενώ αναφέρονται στο παιδί ως “εκ φύσεως αθώο και αγνό” την ίδια στιγμή το θεωρούν δυνητικά επικίνδυνο κι ευάλωτο στη “διαφθορά”. Στην Ελλάδα, κατά το μεγαλύτερο διάστημα του προηγούμενου αιώνα, ο γάμος για ένα κορίτσι κάτω των 18 ετών ήταν αρκετά συνηθισμένη κατάσταση. Σε μια τέτοια συνθήκη, η σεξουαλική δραστηριότητα (συναινετικά ή μη συναινετικά) ήταν αυτονόητη και αδιαμφισβήτητα αποδεκτή. Έτσι, από τη μια μέρα στην άλλη το παιδί παύει να είναι παιδί και γίνεται αντιληπτό έως και “ώριμο” να διαχειριστεί τις συνθήκες που συνήθως ταιριάζουν σε ενήλικα άτομα. Η σεξουαλικότητα εδώ δεν είναι ούτε “διαφθορά”, ούτε “κίνδυνος”, αποδεικνύοντας και πάλι ότι πρόκειται για μια ιδέα που κατασκευάζεται πολιτισμικά και κοινωνικά, θεωρείται υγιής ή μη υγιής κατάσταση ανάλογα με το πλαίσιο.

Ενώ, λοιπόν, ακόμα και οι σύγχρονοι λόγοι αναφέρονται στα παιδιά ως “η ελπίδα του μέλλοντος”, την ίδια στιγμή προβάλλεται σε αυτά ο κίνδυνος της διαφθοράς από την ανάπτυξη της ψηφιακής τεχνολογίας και τα προϊόντα της δημοφιλούς κουλτούρας που διαμεσολαβούνται από αυτή. Και ενώ εδώ και αρκετές δεκαετίες γνωρίζουμε ότι τα παιδιά έχουν τις δυνατότητες να αναπτύξουν κριτική ικανότητα και ανθεκτικότητα και να λάβουν ωφέλιμες αποφάσεις για την ασφάλεια και την ευημερία τους, αυτό που επιμένουμε να προτείνουμε είναι η σιωπή και η απαγόρευση.

Σήμερα, λοιπόν, δεν ανησυχούμε απλώς για την ύπαρξη σεξουαλικών αναπαραστάσεων που αναγνωρίζουμε ως πορνογραφία, αλλά και για τους σύγχρονους τρόπους που διευκολύνουν την πρόσβαση σε αυτή. Επιπλέον, φαίνεται να αναγνωρίζουμε ότι τα πράγματα μοιάζουν πιο απειλητικά όταν η πορνογραφία δεν περιορίζεται στα παραδοσιακά μέσα αλλά επεκτείνεται σε πιο mainstream μέσα που δεν χαρακτηρίζονται ως πορνογραφικά. Αναφέρομαι στο ψηφιακό περιεχόμενο (podcasts, vlogs, reels κ.ά) το οποίο δεν αναπαριστά σεξουαλικές πράξεις, αλλά το βασικό αντικείμενο συζήτησης είναι αυτές και τα πρόσωπα που παράγουν το εν λόγω περιεχόμενο ή συμμετέχουν σε αυτό, δραστηριοποιούνται στο χώρο της πορνογραφίας. Στην επόμενη ενότητα θα δούμε πώς η ψηφιακή τεχνολογία επιδρά σημαντικά στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την έννοια της πορνογραφίας, της σεξεργασίας και της πολιτικής διάστασης της ανθρώπινης σεξουαλικότητας, τελικά.

Ψηφιακή τεχνολογία και πορνογραφία

Πριν από την έναρξη της νέας χιλιετίας και του 21ου αιώνα, τα όρια της πορνογραφίας έμοιαζαν σχεδόν απόλυτα ξεκάθαρα. Έντυπα περιοδικά, βιντεοκασέτες, ειδικοί χώροι κατανάλωσης πορνογραφίας γνωστά και ως “τσοντο-σινεμά”, sex shop και καλωδιακή τηλεόραση. Στα ψηφιακά περιβάλλοντα, σταδιακά, αυτά τα όρια έγιναν πιο δυσδιάκριτα. Στοιχεία που θα αναγνωρίζαμε ως πορνογραφικά, όλο και περισσότερο, τα βρίσκουμε σε κοινωνικά δίκτυα, διαφημίσεις, μουσικά βίντεο, εφαρμογές γνωριμιών και σε πλατφόρμες δημιουργών περιεχομένου που δεν έχουν όμως δημιουργηθεί γι’ αυτό το σκοπό. Αυτές οι συνθήκες έχουν τη σημασία τους για το πώς αντιλαμβανόμαστε οι άνθρωποι την πορνογραφία, γνωρίζοντας καλά ότι η ψηφιακή τεχνολογία αποτελεί κομμάτι της ύπαρξής μας, με όλη την κριτική που χωράει σε αυτό. Λαμβάνοντας υπόψη μας όλους αυτούς τους μετασχηματισμούς που φέρνει η ανάπτυξη της τεχνολογίας σε μια τόσο κρίσιμη συζήτηση όπως είναι η κατανάλωση πορνογραφίας από άτομα κάτω των 18 ετών, μπορούμε να αναπτύξουμε συζητήσεις που δεν θα μας περιορίζουν στην κινδυνολογία και στον πανικό. Και επειδή μια συζήτηση προϋποθέτει διάλογο και συμμετοχή, θα είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε περισσότερο τη θέση, τις εμπειρίες των παιδιών στα ψηφιακά περιβάλλοντα, ακούγοντάς τα ενεργητικά. Θα μπορέσουμε ίσως να δούμε και μια άλλη διάσταση της ανθρώπινης σεξουαλικότητας που ενδεχομένως δεν είχαμε σκεφτεί. Την πολιτική της διάσταση, αυτή που συχνά αγνοείται ή δεν αναγνωρίζεται.

Ας μιλήσουμε, λοιπόν, λίγο για αυτούς τους μετασχηματισμούς ξεκινώντας από τις νέες μορφές παραγωγής και συμμετοχής. Για πολύ καιρό, αναφερόμασταν στη βιομηχανία της πορνογραφίας και εννοούσαμε τα στούντιο, τις εταιρίες και τους κανόνες παραγωγής που συγκροτούσαν το πλαίσιο παραγωγής και διάθεσης. Αυτό που συναντάμε σήμερα είναι αρκετά διαφορετικό, καθώς το άτομο που καταναλώνει πορνογραφικό περιεχόμενο μπορεί την ίδια στιγμή να παράγει, ακολουθώντας τους δικούς του κανόνες, δρώντας εξώ από συμβόλαια και νομικά πλαίσια, από οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη και σε οποιοδήποτε χώρο. Επομένως, από τη βιομηχανία περνάμε σε μια πιο καθημερινή πρακτική που οπωσδήποτε αλλάζει και τα όρια της αντίληψής μας για την ιδιωτικότητα. Αυτό φέρνει την έννοια της πορνογραφίας σε μια νέα διαπραγματεύση για το τι είναι και τι δεν είναι, καθώς σεξουαλικές αναπαραστάσεις που συνήθως αναγνωρίζονται ως ακραίες, μπορεί να γίνονται πιο οικείες.

Μια ακόμα σημαντική, κατά την άποψή μου, διάσταση του θέματος είναι η ανάγνωση και η αναγνώριση της πολιτικής διάστασης που έχει η ανθρώπινη σεξουαλικότητα, ακόμα κι όταν εκφράζεται μέσα από ένα πολιτισμικό προϊόν αξιακά φορτισμένο, όπως είναι η πορνογραφία. Ειδικά στην πιο σύγχρονη μορφή της, η πορνογραφία μπορεί να συνδεθεί με τη σεξεργασία (παλιότερα τη λέγαμε πορνεϊά) ακόμα κι αν η δεύτερη δεν εμφανίζεται με την παραδοσιακή

της μορφή. Η εργασία στο σεξ και η πορνογραφία δεν είναι μόνο ζητήματα περιεχομένου ή ηθικής, αλλά και πεδία όπου διαμορφώνονται αντιλήψεις για το ποιος θεωρείται «κανονικός» άνθρωπος και ποιος δικαιούται αναγνώριση και δικαιώματα. Στην πράξη, τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν αντιμετωπίζονται πάντα ως αυτονόητα για όλους, αλλά συχνά εξαρτώνται από το αν ένα άτομο αναγνωρίζεται κοινωνικά ως «αποδεκτό».

Άτομα που συνδέονται με τη σεξουαλικότητα έξω από τα κυρίαρχα πρότυπα, όπως οι sex workers ή τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, συχνά αντιμετωπίζονται με αμφιβολία ή προκατάληψη. Ο λόγος τους δεν θεωρείται εξίσου έγκυρος και η παρουσία τους προκαλεί αμηχανία ή ανάγκη “δικαιολόγησης”. Αυτό δείχνει ότι η αναγνώριση κάποιου προσώπου ως φορέα δικαιωμάτων δεν είναι δεδομένη, αλλά εξαρτάται από κοινωνικά και πολιτισμικά κριτήρια.

Η εμφάνιση των sex performers στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης φαίνεται να αλλάζει εν μέρει αυτή την εικόνα. Από τη μία πλευρά, κάνει πιο ορατές διαφορετικές μορφές ζωής και εμπειρίας, συμβάλλοντας στη μεγαλύτερη αποδοχή και κατανόηση. Από την άλλη, η παρουσία αυτή εξακολουθεί να θεωρείται αμφιλεγόμενη και δεν οδηγεί πάντα σε πλήρη αναγνώριση.

Ταυτόχρονα, η ίδια η έννοια της εργασίας στο σεξ δεν είναι σταθερή. Για κάποια άτομα περιορίζεται στις παραδοσιακές μορφές (π.χ. δια ζώσης παροχή υπηρεσιών), ενώ άλλα περιλαμβάνουν και τη δημιουργία ψηφιακού περιεχομένου. Αυτή η διαφωνία δείχνει ότι το τι θεωρείται εργασία, και ποια εργασία αξίζει αναγνώριση, αποτελεί αντικείμενο κοινωνικής διαπραγμάτευσης. Η ψηφιακή τεχνολογία παίζει σημαντικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία. Οι πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης δίνουν νέες δυνατότητες έκφρασης, ορατότητας και αυτοπροσδιορισμού, αλλά ταυτόχρονα λειτουργούν μέσα σε ένα σύστημα που βασίζεται στην προβολή, την ανταγωνιστικότητα και τους αλγόριθμους. Έτσι, οι sex performers δεν είναι μόνο δημιουργοί περιεχομένου, αλλά και πρόσωπα που επηρεάζονται από κανόνες πλατφορμών, οικονομικά κίνητρα και τεχνολογικές επιλογές.

Τελικά, η εργασία στο σεξ και η πορνογραφία στον ψηφιακό χώρο δεν μπορούν να κατανοηθούν απλά ως «δραστηριότητες», αλλά ως πεδία όπου διασταυρώνονται κοινωνικές αξίες, πολιτικές αποφάσεις και τεχνολογικοί μηχανισμοί. Το ποιο πρόσωπο αναγνωρίζεται ως εργαζόμενο, ποιο έχει φωνή και ποιο θεωρείται “αποδεκτός” δεν είναι δεδομένο, αλλά αποτέλεσμα συνεχούς διαπραγμάτευσης.

Μιας και αναφέρθηκα στη σχέση των αλγόριθμων και τη ρύθμιση του περιεχομένου (όχι μόνον του πορνογραφικού), ας το δούμε λίγο περισσότερο αυτό. Η δική μου μικρής έκτασης έρευνα στο πλαίσιο της διπλωματικής μου εργασίας στο πεδίο των Σπουδών Φύλου, ανέδειξε ότι η/ο μέση/-ος χρήστρια/-της του διαδικτύου αντιλαμβάνεται ότι τα ψηφιακά περιβάλλοντα δεν είναι ουδέτερα μέσα. Ας μείνουμε λίγο περισσότερο σε αυτό.

Στη σύγχρονη ψηφιακή πραγματικότητα, η ορατότητα της σεξουαλικότητας δεν καθορίζεται μόνο από το τι επιλέγουν οι χρήστριες/-ες να δουν, αλλά και από τους αλγόριθμους των πλατφορμών. Οι αλγόριθμοι λειτουργούν ως “αόρατοι μηχανισμοί” που αποφασίζουν τι προβάλλεται, τι περιορίζεται και τι εξαφανίζεται από τη δημόσια θέα.

Η παρουσία των sex performers στα κοινωνικά δίκτυα δεν εξαρτάται, λοιπόν, μόνο από τη δημοφιλία ή το περιεχόμενό τους, αλλά και από τις τεχνολογικές και οικονομικές επιλογές των πλατφορμών. Οι περισσότερες/-οι συμμετέχουσες/-ντες στην έρευνα, ακόμη κι αν δεν γνωρίζουν ακριβώς πώς λειτουργούν οι αλγόριθμοι, αναγνωρίζουν ότι η προβολή σεξουαλικού περιεχομένου δεν είναι ουδέτερη διαδικασία.

Οι πλατφόρμες φαίνεται να ενισχύουν ορισμένες μορφές σεξουαλικότητας και να περιορίζουν άλλες, ιδιαίτερα όταν αυτές συνδέονται με μη κανονιστικές ταυτότητες ή με πολιτικό λόγο. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η ορατότητα μπορεί να επηρεάζεται όχι μόνο από το περιεχόμενο, αλλά και από τις απόψεις ή τη δράση των δημιουργών, ειδικά όταν αυτές σχετίζονται με δικαιώματα ή ακτιβισμό.

Παράλληλα, οι αλγόριθμοι λειτουργούν με βάση τη λογική της αγοράς: προωθούν ό,τι θεωρείται πιο ασφαλές, εμπορεύσιμο ή αποδεκτό, ενώ περιορίζουν ό,τι μπορεί να θεωρηθεί αμφιλεγόμενο. Έτσι, η σεξουαλικότητα που γίνεται πιο ορατή είναι συχνά αυτή που ταιριάζει σε κυρίαρχα κοινωνικά πρότυπα.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το λεγόμενο shadowbanning, όπου συγκεκριμένες/-οι δημιουργοί – όπως sex workers ή queer άτομα – βλέπουν το περιεχόμενό τους να προβάλλεται λιγότερο, χωρίς αυτό να είναι πάντα εμφανές. Με αυτόν τον τρόπο, οι πλατφόρμες δεν απλώς φιλοξενούν περιεχόμενο, αλλά παρεμβαίνουν ενεργά στο ποια σώματα, ταυτότητες και μορφές σεξουαλικότητας γίνονται ορατές.

Συνολικά, λοιπόν, η ορατότητα στο ψηφιακό περιβάλλον δεν είναι ουδέτερη ούτε τυχαία. Είναι αποτέλεσμα τεχνολογικών, οικονομικών και πολιτισμικών επιλογών. Οι αλγόριθμοι, επομένως, δεν λειτουργούν μόνο ως τεχνικά εργαλεία, αλλά ως μηχανισμοί που διαμορφώνουν το πώς κατανοούμε τη σεξουαλικότητα και ποια μορφή της θεωρείται αποδεκτή στη δημόσια σφαίρα. Στο κλείσιμο αυτού του booklet θα ήθελα να αναφερθώ σε κάτι που θεωρώ εξαιρετικά σημαντικό για τη συζήτηση γύρω από την πορνογραφία και τα ανήλικα άτομα οποιασδήποτε ηλικίας. Κάτι που συναντώ όλο και περισσότερο από τη θέση της εκπαιδευτικού και της συντονίστριας προγραμμάτων ΟΣΕ. Την έκθεση των παιδιών και των εφήβων σε περιεχόμενο που υπάρχει αποκλειστικά στο dark web (το επόμενο booklet που θα αναπτύξω να αναφέρεται αποκλειστικά σε αυτό). Για να γίνει με μια φράση κατανοητό το τι είναι το dark web, θα πω απλώς ότι είναι το περιεχόμενο που δεν είναι ορατό από μια τυπική μηχανή αναζήτησης. Τα τελευταία έξι χρόνια διακρίνω ότι το ενδιαφέρον παιδιών και εφήβων για το σκοτεινό διαδίκτυο είναι αυξανόμενο.

Πολλά παιδιά αναζητούν τρόπους να έχουν πρόσβαση στο περιεχόμενο που φιλοξενείται εκεί, αγνοώντας πολλά ρίσκα που έχει αυτό. Για το θέμα μας, το βασικότερο ρίσκο είναι η έκθεση σε βίαιο σεξουαλικό περιεχόμενο που δεν είναι στο πλαίσιο σεναρίου ενός mainstream πορνό (π.χ. μια φαντασίωση βιασμού που μπορεί να είναι σενάριο μιας τυπικής και νόμιμης ταινίας πορνό και να φιλοξενείται σε ένα site ή να πωλείται από μια επώνυμη εταιρία), αλλά αληθινή πραγματικότητα. Η έκθεση σε τέτοιο περιεχόμενο αφενός μπορεί να είναι μια τραυματική εμπειρία, αφετέρου έχει τη δυναμική να δημιουργήσει εξοικείωση με τη σεξουαλική βία και την κακοποίηση. Όμως, υπάρχει κάτι ακόμα εξίσου σημαντικό εδώ. Όπως και με τη mainstream πορνογραφία όπως περιγράφεται πιο πάνω, τα όρια έκθεσης σε αυτό το βίαιο και παράνομο περιεχόμενο δεν είναι συγκεκριμένα. Πολλά παιδιά αναφέρουν ότι μπορεί τα ίδια να μην το αναζητούν ή να μην έχουν καμιά περιέργεια γι' αυτό, όμως τελικά μπορεί να εκτεθούν σε αυτό μέσα από το διαμοιρασμό του σε κοινές συνομιλίες και ομάδες σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Κατά την άποψή μου, η συνθήκη αυτή διαφοροποιεί σημαντικά τον τρόπο με τον οποίο χρειάζεται να προσεγγίσουμε το ζήτημα. Δεν αρκεί να εστιάζουμε μόνο στην πρόσβαση ή στην πρόθεση των παιδιών, αλλά χρειάζεται να κατανοήσουμε και τις διαδρομές μέσω των οποίων το περιεχόμενο φτάνει σε αυτά. Το γεγονός που καθιστά την ανάγκη για κριτική προσέγγιση και ουσιαστική συζήτηση ακόμη πιο επιτακτική.

Για το κλείσιμο

Αυτό το μικρό βιβλίο απευθύνεται σε ενήλικα πρόσωπα που προβληματίζονται για τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαν να ανοίξουν το θέμα της κατανάλωσης πορνογραφίας με τα παιδιά τους ή με οποιοδήποτε κοινό (μαθητικό ή μη). Η οπτική μου ξεφεύγει από την τυπική προσέγγιση που αναφέρεται στους κινδύνους της κατανάλωσης πορνογραφίας, όχι γιατί δεν αναγνωρίζω αυτούς τους κινδύνους, αλλά γιατί θεωρώ ότι η εστίαση μόνο σε αυτό δεν αρκεί και δεν πείθει, τελικά. Αντιμετωπίζοντας την πορνογραφία ως πολιτισμικό προϊόν που διαμορφώνεται από τις κοινωνικές και πολιτισμικές αλλαγές, αλλά και τις διαμορφώνει, βρισκόμαστε πιο κοντά στο να προσεγγίσουμε κριτικά το φαινόμενο, να το κατανοήσουμε βαθύτερα και να το αναλύσουμε με σκοπό να δημιουργήσουμε μια συνθήκη ανάπτυξης δεξιοτήτων ανθεκτικότητας, κριτικής ικανότητας και ωφέλιμης λήψης αποφάσεων. Ωστόσο, η συζήτηση πρέπει να επεκταθεί και πέρα από την πορνογραφία. Η εκπαίδευση για την Ψηφιακή Πολιτειότητα (Digital Citizenship) και τον Ψηφιακό Γραμματισμό (Digital Literacy) είναι εξίσου αναγκαίες και μάλιστα προτείνοντας και ως θεματική στο πλαίσιο ενός προγράμματος Ολοκληρωμένης Σεξουαλικής Εκπαίδευσης, όπως αυτό προτείνεται από την UNESCO. Μπορείτε να βρείτε στα ελληνικά, [εδώ](#), την πρόταση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την καλλιέργεια της Ψηφιακής Πολιτειότητας σε παιδιά και άτομα στην εφηβεία.

Ως πολίτης, εκπαιδευτικός, ως πρόσωπο που έχει επιστημονικό ενδιαφέρον για το πεδίο του φύλου και της σεξουαλικότητας και ως υποστηρίκτρια της προσέγγισης που προτείνει η ΟΣΕ, πιστεύω βαθιά ότι οι διαχρονικές δημοφιλείς πρακτικές της αποσιώπησης και της απαγόρευσης δεν απαντούν αποτελεσματικά στις ανησυχίες που συχνά διατυπώνουμε. Τα παιδιά ζητούν κάτι πολύ περισσότερο από αυτό. Ζητούν να εμπλακούν ενεργά σε μια συζήτηση που τα αφορά και ζητούν να τους δείξουμε εμπιστοσύνη. Αυτό, όμως, χτίζεται. Δεν έρχεται ξαφνικά, ούτε παράγεται από αλγορίθμους και έτοιμες συνταγές. Είναι διαδικασία και χρειάζεται πίστη, ψυχραιμία, ολιστική πληροφόρηση και χρόνο, από κάθε πλευρά.

Σημειώσεις

Όπως μπορεί να προσέξατε, τον όρο “ειδικός” τον χρησιμοποιώ μέσα σε διπλά εισαγωγικά. Η πρόθεσή μου οπωσδήποτε δεν είναι να ειρωνευτώ πρόσωπα που διατύπωναν τις ιδέες τους σε οποιαδήποτε χρονική περίοδο γύρω από τα θέματα για τα οποία γράφω. Αν και κατανοώ γιατί χρησιμοποιείται ευρέως, αμφισβητώ τον όρο ούτως ή άλλως, καθώς διαχρονικά συνδέεται με αυταρχικές και αυθαίρετες συμπεριφορές που αγνοούν και αποσιωπούν το υποκειμενικό βίωμα και την πολλαπλότητα της ανθρώπινης κατάστασης. Επιπλέον, δεν είναι λίγες οι φορές που μία/ένας “ειδικός” τοποθετείται δημόσια μεταφέροντας πληροφορίες που αποτελούν προσωπικές της/του απόψεις και δεν έχουν καμιά σχέση με ερευνητικά δεδομένα. Ωστόσο, υπάρχουν άνθρωποι που γνωρίζουν περισσότερο κάποιο θέμα επειδή το έχουν μελετήσει και ερευνήσει σε ένα μεγαλύτερο βάθος από ότι ίσως ο μέσος άνθρωπος και συνεχίζουν, αξιοποιώντας πάντα τη μεθοδολογία και τη δεοντολογία που ορίζει το πλαίσιο της επιστημονικής έρευνας. Γι αυτούς τους ανθρώπους αισθάνομαι απέραντο θαυμασμό κι ευγνωμοσύνη, γιατί η αφοσίωσή τους στο πεδίο τους μάς βοηθά να κατανοήσουμε λίγο καλύτερα τον πολύπλοκο κόσμο μας.